

Arvets betydelse

Normala familjer erbjuder i stort sett likvärdiga uppväxtmiljöer för barn. Svante Folin presenterar Judith Rich Harris argument mot såväl omnipotenta föräldrar som beskäftiga pedagoger.

Tänkande människor funderar ibland – mer eller mindre svärmodigt – över varför de blev som de blev. I och med att de goda och onda feerna förlorat sin trovärdighet söks förklaringarna främst i termer av arv och miljö, vad Shakespeare kallade *Nature and Nurture*. Vid seklets början och slut har arvsaspekten beaktats, men däremellan har föreställningen om miljöns allmakt varit totalt dominerande. Nyfödingen har uppfattats som innehållslös, passiv och därför obegränsat formbar av miljö. Denna upplysningsfilosofiska idé har kompletterats med Rousseaus romantiska bild av det naturgoda och hyperkänsliga barnet som, okorrumperat av civilisationens onda influenser, faller i gråt när det ser ett löv singlar ned från ett träd.

1800-talets klaustrofobiska, borgerliga familjeidyll leder till en stark sentimentalisering av det oskuldfulla barnet och den heliga modern. In i denna tomtelycka ringlar sig i början av 1900-talet den falliska ormen Freud, som hävdar att Putte i Blåbärsskogen är ett polymorft, perverst monstern, vars högsta önskan är att döda färd och lägga mor, allmedian syster Electra begräver sin förlorade snopp.

Både psykoanalysen och dess teoretiska antites behaviourismen, som hävdar att allt beteende är resultatet av betingade reflexer, var rörande eniga om en sak – de tidiga barndomsupplevelsernas livsavgörande betydelse. Därmed cementerades den västerländska dogmen om föräldrarnas, i synnerhet moderns, totala ansvar för barnets utveckling. Denna premis har genererat laviner av barnuppfostningslitteratur och försörjer miljontals psykologer, sociologer, psykiatriker och en vildvuxen flora av terapeuter.

Maskrosbarn övervisar teorier

Eftersom den tidiga barndomsmiljön förutsätts präglade det amorfa barnet på gott och ont för all framtid, väcker så kallade maskrosbarn, som växt upp till funktionella vuxna trots en vedervärdig hemmiljö, stor förundran. Det normala barnet förmodas av djuppsykologer och likasinnade vara mer lika mimosor – ett okänsligt ord under potträningsfasen kan förvandla det till en analfixerad Joakim von Anka. Hjälpsamma experter har därför förvandlat barnuppfostran till någonting som påminner om hjärnkirurgi med kronisk bakjour.

Om man mår dåligt – över ett spektrum från suicidal depression till att känna sig oförverkligad – bör orsaken kunna spåras tillbaka till barnkammaren och den oheliga familjen. En av freudianismens mest maligna skyldster är den epidemien av undertryckta minnen som grasserar i USA, där terapeuter assisterade av advokater ägnar sig åt att framkalla vanligen fiktiva minnen av incestuösa övergrepp i späda ålder.

Hur vet man då att man blivit skändad av sin far? Jo, enligt den feministiska incestbibeln *The Courage to Heal*, 1988, är följande av 78 psykologiska tillstånd en stark indikation på ett förgäetat, primalt övergrepp: "Har du svårt att uttrycka dina känslor? Har du svårt att känna dig motiverad? Är du rädd för att lyckas? Har du funnit att dina relationer inte funkar?"

Mindre melodramatiska, men lika förödande, är de oräkneliga fall där terapeuter och experter hållit redan plågade föräldrar ansvariga för olika beteenderubningar hos avkomman, som schizofreni, autism, psykopati och olika former av mildare hjärndysfunktion, vilka numera anses ha en genetisk eller neuropatologisk grund. Det är tillfällen när så kallad humanistisk psykologi varit betydligt inhumanare än den förkättrade, reduktionistiska biologismen.

Med *The Nurture Assumption* riktar Judith Rich Harris ett grundskott mot den rådande uppfostningsortodoxin. Om man gör en polemisk summering av

psykologi

Judith Rich Harris
*Nature and Nurture: Why Children
Turn Out the Way They Do*
Free Press, 1998

hennes idéer kan man säga att föräldrarnas avgjort största insats för barnets framtida väl och ve sker vid befruktningsoögonblicket. Efter tre års ålder är deras inverkan obetydlig, därefter spelar kompisarna huvudrollen. Ironiskt nog har författarinnan (tvåbarnsmor) under årtionden försörjt sig genom att skriva konventionella collegeläroböcker, som betonar föräldrarnas vikt för barnets socialiseringsprocess. 1995 hade hennes tvivel mognat till en provokativ uppsats som ifrågasatte föräldraskapets determinerande betydelse. Resultatet blev akademisk panik, och på den vägen har det fortsatt.

Harris argumentation baseras på en bred beläsenhet och har många infallsvinklar. Först konstaterar hon att bevisen för det förmodade föräldrinflytandet är få och oklara. Macoby, en ledande forskare på området som intensivt studerade 400 familjer, fann få samband mellan den uppfostningspraxis som föräldrarna hade uppgivit och de oberoende utvärderingar av barnens personlighet som gjordes av psykologer. I själva verket var de så få att materialet inte ansågs värt att publicera. Erfarenhetsmässigt vet vi att även extrema upplevelser som missbrukande föräldrar, skilsmässor, bortadoption och misshandel inte sätter otvetydiga spår hos barn.

Bevis från tvillingstudier

Positiv bevisning hämtar Harris från beteendegenetik, tvillingstudier och evolutionär psykologi. Ett av forskningens mest anmärkningsvärda resultat är att tvillingar som uppfostras åtskilda är lika lika som de som uppfostras tillsammans. Data tyder på att åtminstone hälften av individens intelligens och personlighet är ett resultat av arvsfaktorer. Detta gäller personlighetsvariabler som aggressivitet, dominans och känsla av livstillfredsställelse, liksom mer specifika inklinationer som religiositet, alkohol- och nikotinmissbruk, sömnlöshet, menstruationsbesvär och självmordsbenägenhet.

En uppskakande implikation av genetisk determinism är att vissa barn föds onda, det vill säga med en genuppsättning som inte lämpar dem för vårt typ av samhälle. De är ett slags evolutionära offer som kanske skulle ha blomstrat i till exempel Djingis Kahns horder.

Ett annat provocerande forskningsrön från beteendegenetik är att syskons delade, det vill säga ge-

mensamma, hemmiljö – hos Andersson är det si och hos Svensson är det så – praktiskt taget saknar betydelse. Vad som däremot präglar individen är den "icke delade miljön", som kan bestå i negativ eller positiv särbehandling från endera föräldern eller från syskon, en bok, en onkel, en hund, en kompis eller en olyckshändelse. Föräldrar till vällyckade barn, som gärna tillskriver sig äran av den gynnsamma utgången, blir lätt upprörda av tanken på att alla någorlunda normala familjer tycks erbjuda likvärdiga utvecklingsmiljöer för uppväxande barn. Disharmoniska vuxna, som skyller sina livsnederlag på inbillade eller verkliga barnkammartraumata, blir inte heller överlyckliga – för att inte tala om deras psykoterapeuter.

Harris hårt drivna tes är att barnets socialisering till största delen sker under intryck från kamrater. Hon hämtar många av sina exempel från språkinläring. Barn till invandrare med stark brytning imiterar inte föräldrarna utan kompisar och lär sig därför det nya språket felfritt. Döva barn till hörande föräldrar struntar i deras förmåningar att lära sig läppläsning och börjar spontant använda teckenspråk för att kommunicera med andra döva barn.

För en social primat är förmågan att kunna integrera sig i den större gruppen utanför familjen livsavgörande. Barn är extremt angelägna om att accepteras i dagisgruppen, skolklassen och tonårsgruppen. Detta leder till stark konformism och fasa för att avvika genom att till exempel ha fel märkesjeans.

Om barnet försökte orientera sig i det sociala minfältet med sin relation till föräldrarna som enda karta, så skulle de knappast bli någon succé. Morsgrisar vinner inga lagrar i sandlådans krigszon. Harris antyder till och med att relationerna mellan barn/föräldrar och barn/andra barn kan vara lokaliserade i olika hjärncentra.

Föräldraroll i skymundan

Jag tror att Harris i polemisk nit underskattar föräldrarnas formerande respektive deformerande inverkan på avkomman, men hennes teori är evolutionspsykologiskt rimligare än den florerande, freudianska mimosahypotesen. Om barn vore så fragila som den förutsätter, skulle en diminutiv mänsklighet hulka som psykfäll i någon skyddad dalgång. De flesta barn är kort sagt maskrosbarn.

Den tidiga kampen för tillvaron rör inte främst klippstup, eldar och sabeltandade tigrar utan, om man inte är förstfödd, närvaron av äldre, starkare och smartare syskon. Varje individ utvecklar sin egen strategi i kampen om uppmärksamhet och resurser. Föräldrars och barns intressen är bara delvis gemensamma – de delar 50 procent av sina gener och detsamma gäller syskon emellan, men varje liten skrikhals är till 100 procent besläktad med sig själv. Detta är grogrunden för de intriger som har försörjt författare från Sofokles till Lars Norén.

Jag har svårt att se att det skulle vara mer nedslående att veta att vi till stor del bär vårt öde inom oss än att vi är värmlösa offer för miljöns nycker på spädbarnsstadiet. Harris har otaliga gånger fått idiotfrågan: "Så ni menar att det inte spelar någon roll hur jag behandlar mitt barn?" Hennes förnuftiga svar är: "Vi kanske inte kan kontrollera våra barns framtid men vi kontrollerar deras nutid och vi har förvisso förmågan att göra dem mycket, mycket lyckliga."

SVANTE FOLIN

Tvillingbevis. Harris hävdar att bevisen för föräldrinflytande är relativt oklara. Hon använder bland annat forskning om tvillingar som motbevis.